

Araştırma Makalesi/ Research Article

Hınçak Cemiyeti Liderlerinden Sabah Gülyan Ve “Genç Türkiye” İsimli Eseri

Ayşenur Kalyoncu*

(ORCID: 0000-0002-8254-5615)

Makale Gönderim Tarihi
14.04.2025

Makale Kabul Tarihi
20.05.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kalyoncu, A., “Hınçak Cemiyeti Liderlerinden Sabah Gülyan Ve Genç Türkiye İsimli Eseri”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/ Özel Sayı: Vakanüvis 10. Yıl Özel Sayısı (Special Issue for the Decennial of Vakanüvis), (2025): 815-842.

APA: Kalyoncu, A. (2025). Hınçak Cemiyeti Liderlerinden Sabah Gülyan Ve Genç Türkiye İsimli Eseri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (Özel Sayı: Vakanüvis 10. Yıl Özel Sayısı (Special Issue for the Decennial of Vakanüvis)), 815-842.

Öz

19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında kurulan Ermeni cemiyetleri zamanla güç kazanarak Ermeni toplumu üzerinde etkili olmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi yapısında önemli değişimler meydana gelmiştir. Meydana gelen değişimler Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim topluluklardan biri olan Ermenileri de etkilemiştir. II. Meşrutiyet'in getirdiği fikirler doğrultusunda Ermeni cemiyetleri Osmanlı Ermenileri üzerinde faaliyetlerine başlamıştır. Hınçak Komitesi, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ihtilalci fikirlerinden uzaklaşmış, siyasi bir parti niteliği kazanmıştır. Sosyal Demokrat Hınçak Partisi içerisinde pek çok lider ortaya

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Türkiye, aysenur.kalyoncu1@ogr.sakarya.edu.tr
MA Candidate, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Main Discipline of History of the Republic of Turkey, Turkey.

çıkıştır. Sabah Gülyan, sağlanmak istenilen huzur ortamının aksine ihtilalci fikirleri ile Hınçaklara liderlik etmiştir. 1913 yılında bir dönüm noktası olarak kabul edilen Köstence Kongresi, Sabah Gülyan önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Sabah Gülyan, Hınçak Komitesi içerisinde aktif rol oynamış, çeşitli dergilerde kaleme aldığı makalelerinde ve yayınladığı kitaplarında ihtilal fikirlerini ateşli bir dille geniş kitlelere ulaştırmıştır. Sabah Gülyan'ın Osmanlı Devleti ve Genç Türkler hakkındaki fikirleri "Yeridasart Turkiya (Genç Türkiye)" isimli eserinde ortaya konulmuştur. Sabah Gülyan eserinde 1830'lu yılların siyasi atmosferini değerlendirirken Ermeni kimliğinden ve Hınçak mensubiyetinden uzaklaşmadan, tarafsızlıktan uzak bir bakış açısı ile konuları ele almıştır.

Bu makalenin amacı; Sabah Gülyan'ın faaliyetlerinden yola çıkarak komite içerisindeki rolünü ortaya çıkarmak ve kendisinin kaleme aldığı "Yeridasart Turkiya (Genç Türkiye)" adlı eserini incelemektir. Bu kapsamda; Sabah Gülyan'ın kaleme aldığı birincil kaynak olan "Genç Türkiye" eseri temel alınmak üzere, arşiv belgeleri ve Ermeni meselesi üzerine diğer araştırma eserlerden istifade edilerek izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Hınçak Cemiyeti, Sabah Gülyan, Köstence Kongresi, Genç Türkiye.

Sabah Gülyan, one of the leaders of the Hınçak Society, and his work titled "Young Turkey"

Abstract

Founded in the second half of the 19th century, Armenian organisations gained strength in time and started to have an impact on the Armenian society. With the declaration of the Constitutional Monarchy II, important changes occurred in the social and political structure of the Ottoman Empire. These changes also affected Armenians, one of the non-Muslim communities living in the Ottoman Empire. In line with the ideas brought by the Constitutional Monarchy II, Armenian organisations started their activities on Ottoman Armenians. With the proclamation of the Constitutional Monarchy II, the Hunchak Committee moved away from its revolutionary ideas and became a political party. Many leaders emerged within the Social Democratic Hunchak Party. Sabah Gülyan led the Hunchaks with his revolutionary ideas contrary to the peaceful environment that was desired to be provided. In 1913, the Constanta Congress, which is considered a turning point, was organised under the leadership of Sabah Gülyan. Sabah Gülyan played an active role in the Hunchak Committee and conveyed his revolutionary ideas to the masses with a fiery language in his articles in various magazines and books he published. Sabah Gülyan's ideas about the Ottoman Empire and the Young Turks were put forward in his work "Yeridasart Turkiya (Young Turkey)". While evaluating the

political atmosphere of the 1830s in his work, Sabah Gülyan dealt with the issues from an impartial point of view, without distancing himself from his Armenian identity and Hunchak membership.

The aim of this article is to reveal Sabah Gülyan's role in the committee based on his activities and to analyse his work "Yeridasart Turkiya (Young Turkey)". In this context, Sabah Gülyan's work "Yeridasart Turkiya (Young Turkey)", which is the primary source written by Sabah Gülyan, has been tried to be explained by making use of archival documents and other research works on the Armenian issue.

Keywords: Armenian, Hunchak Society, Sabah Gülyan, Constanta Congress, Young Turkey.

Giriş: Osmanlı Devleti'nde Ermeni Komiteleri ve Hınçak Cemiyeti

19. Yüzyıl'da tüm dünyada yayılan milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'nde bulunan Ermenileri de etkisi altına almayı başarmıştı. Eğitim ve kültürel faaliyetlerle başlayan Ermeni milli uyanışı, kiliseler ve komiteler etrafında şekillenmişti. Bağımsızlık fikri ile tanışan Ermeniler Avrupa'nın desteğini almadan bağımsız bir Ermenistan'ın sadece bir hayal olarak kalacağını fark etmişlerdi. Bu sebeple seslerini duyurabilmek adına komiteler kurmayı ve terörizm yoluyla Avrupalı devletlerin dikkatlerini yaratmış oldukları Ermeni Sorunu'na çekebileceklerdi.¹ Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ilk Ermeni cemiyeti 1860 yılında İstanbul'da "Hayirsever Cemiyeti (Benevolent Union)" adı altında kurulmuştur. 1870 ile 1880 yılları arasında Van'da "Araratlı", Muş'ta "Okulsevenler" ve "Doğu", Erzurum'da "Milliyetçi Kadınlar" isimli dernekler daha sonra birleşerek "Ermenilerin Birleşik Cemiyeti"ni kurmuşlardı. Bu derneklerin her biri sosyal ve eğitim amaçlı kurulmuş olan cemiyetlerdi ve programlarında herhangi bir ayrılıkçı ize rastlanmamaktaydı.² Ermeni halkının yaşadıkları mağduriyeti ön plana çıkararak bundan istifade edip bir ihtilali ön gören ve peşinden

¹ Fikretin Yavuz, Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını, Ankara, 2015, s. 54-55; Ramazan Erhan Güllü, Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923), Ankara, 2015, s.86; Zeynep İskefiyeli, "Bağımsız Ermenistan Yolunda Vazgeçilmez Bir Unsur Olarak Silahlanma (1890-1895)", Vakanüvis, 2(2017), s.94-95.

² Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, İstanbul, 2010, s.186.

muhtariyet ve bağımsızlık süreçlerini hedefleyen ihtilalci cemiyetler bu derneklerin takipçileri olacaktı. İhtilal fikrine sahip cemiyetlerin öncüsü 1881’de Erzurum’da kurulan “Anavatan Müdafileri Cemiyeti” idi. Cemiyet “bağımsızlık veya ölüm” sloganı ile ilerlemiş, silahlı mücadeleyi tüm fikirlerin önünde tutmuştur.³

Osmanlı Devleti içerisinde ayrılıkçı fikirleri destekleyen ve örgütleyen en önemli Ermeni Komitelerinden biri de Hınçak Cemiyetidir. “Hınçak” Ermenicede “çan, çan sesi, çingirak” anlamlarını taşımaktadır. 1887 yılında İsviçre’nin Cenevre kentinde kurulmuştur. Hayatları boyunca Osmanlı topraklarına ayak basmamış, Mıgırdıç Portakalyan ve Marksist teori fikirlerinin etkisi altında olan Rusyalı, gelir düzeyleri yüksek sosyalist gençler tarafından kurulmuştur.⁴ Portakalyan’ın kurmuş olduğu “Armenia” gazetesi gençleri bir araya getirmiştir. Parti fikrini ilk kez ortaya atan Avetis Nazarbekian, Armenia gazetesinde ihtilalci fikirlerini kaleme almıştır. Nazarbekian 1886 yılında nişanlısı Marian Vardanian ile beraber Cenevre’ye gitmiştir. Cenevre’de Gabriel Kaftan, Rupen Hanazad, Nicoli Martinian ve Mıgırdıç Manuçaryan isimli Rusya Ermenisi öğrenciler ile tanışmışlardır. Öğrencilerin hemen hepsi “Armenia” dergisinin okuyucularındandır. Dergide kaleme alınan ihtilalci fikirler, devrimci örgütlenme konusunda okuyucularını etkilemiştir. Türkiye’deki Ermenilerin nasıl kurtulacağı fikri tartışmaların ana konusu haline gelmiştir. Kapıldıkları fikirler doğrultusunda maksatlı bir teşkilat kurmayı hedefleyen gençler, Portakalyan’a kurmayı hedefledikleri teşkilatın başında yer alması için müracaat etmişler, ancak istedikleri cevabı alamamışlardır. Böylelikle, Portakalyan’ın yayınlamakta olduğu “Armenia” gazetesine karşılık olarak kendileri bir gazete çıkarmaya karar vermişlerdir. 1886 yılının sonlarında Nazarbekyan, Vardanian ve Haracıyan ileri bir tarihte kurulacağını tasarladıkları komitenin programını hazırlamaya başlamışlardır. Komitenin ilk hedefi, Türkiye Ermenistan’ı olarak isimlendirdikleri Doğu Anadolu bölgesinin bağımsızlığını sağlamaktır. Hınçak Komitesinin ihtilal

³ Haluk Selvi, Bin Yıllık Maziden Geleceğe Bakış Türkler ve Ermeniler, Ankara, 2023, s.62.

⁴ Louise Nalbandian, The Armenian Revolutionary Movement, London, 1963, s.104.

yoluyla gerçekleşmesi umut edinilen hedefe varma amacı ile kullanacağı yöntem propaganda, tahrik ve tedhiş olacaktır.⁵

Hınçak Komitesi kuruluş fikri olarak her ne kadar Marksizmi savunsa da faaliyetleri incelendiğinde çoğu zaman sosyalizmden uzak, milliyetçi fikirler doğrultusunda yürüdüğü görülmüştür. Hınçaklara göre, yakın amaçlara ulaşmanın tek yolu ihtilalci fikirler doğrultusunda hareket etmektir. Doğu Anadolu'da Ermeni köylüsü uyandırılarak silahlandırılmalı, şehir merkezlerinde terör eylemleri gerçekleştirerek kamuoyunun dikkati Ermenilerin yaşadıkları güçlüklerle çekilmeliydi. Bu düşünceler uygulama altına konularak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Ermeniler komite liderleri tarafından yürütülen propagandalar ile isyan ve millî uyanış fikirleri ile tanışmışlardır. Hınçak Komitesi ihtilalci fikirler doğrultusunda; 20 Haziran 1890 yılında Erzurum Olayı ve peşinden Musa Bey Olayı gerçekleştirilmiştir. Bölgesel olaylar dışında Hınçak Komitesi'nin ilk büyük ve bağımsız eylemi Kumkapı Olayıdır. Hınçak Komitesi Merzifon, Kayseri ve Yozgat hadiselerini, Birinci Sasun İsyanı'nı, Bab-ı Ali Gösterisi ve Zeytun İsyanlarını üstlenmiştir.⁶ Hınçak Komitesi tarafından yürütülen tüm isyanlarda şiddet ve terör faaliyetleri ciddi noktalara ulaşmıştır. Komiteciler yaşlı, kadın ve çocuk ayırımı yapmadan ahlaki sınırların dışına çıkmış ve amaçlarına ulaşmak için her yolu mübah görmüşlerdir.

Kanlı olayların yaşandığı dönem içerisinde Osmanlı Devleti bir yandan askeri tedbirler bir yandan reform çalışmalarıyla olayların önüne geçmek istemiş, Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç 1908 yılında meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber diğer ayrılıkçı gruplar gibi Hınçak Komitesi de terörü bir araç olarak kullanma fikrinden uzaklaşmış, kanuni düzene uyma kararı almış ve legal siyasi bir partiye dönüşmüştür. Hınçak Komitesi liderleri meşrutiyete giden süreçte İttihat ve Terakki liderlerinden Talat, Enver ve Bahattin Şakir Beylerle görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmeler sırasında

⁵Hınçak Komitesi'nin siyasi programı ve teşkilat nizamnamesi hakkında bakınız Ermeni Komiteleri (1891-1895), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2001; Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1987, s.432-439; Nalbandian, a.g.e., s.106-108.

⁶ Haluk Selvi, Bir Ermeni Komitecinin İtirafı Mihran Damadyan, İstanbul, 2009, s.5 ve 27.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Hınçaklara yöneltilen iş birliği teklifi Hınçakların Prens Sabahattin ile daha önce anlaşmış olmaları sebebiyle reddedilmiştir.⁷ Bununla beraber hem Hınçak Cemiyeti hem de Osmanlı Ermenileri arasında daha etkin bir teşkilata sahip Taşnaksütyun komitesi içerisinde bazı gruplar Meşrutiyete ve anayasal düzene şüphe ile yaklaşmışlar, ihtilal fikrinden vazgeçmemişlerdir.

Hınçak Partisi'nin 1908-1914 yılları arasında düzenlediği kongreler bu fikri değişimi ve tartışmaları açıkça göstermiştir. Özellikle 1913 ve 1914 yıllarında gerçekleştirilen kongreler Hınçakların yaşadığı değişimi göstermesi açısından önemlidir. Bu kongrelerin üzerinde çalıştığı en önemli konu Osmanlı topraklarında nasıl çalışılması gerektiğine karar verilmesi olmuştur.⁸ Hınçak Partisi'nin Merkez Yürütme Kurulu üyesi olan Matteos Sarkisyan (Paramaz) ve Sabah Gülyan bu kongrelerde ön plana çıkmışlar, birer Kafkasyalı olarak İstanbul teşkilatının anayasal düzene uyma fikirlerine muhalefet etmişlerdir. Bunlar Meşrutiyete ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne güvenmiyorlar, ihtilalci fikirlerinde ısrarcı davranıyorlar ve silahlı mücadeleye devam etmenin yararlı olduğunu savunuyorlardı.⁹ Bu muhalif düşüncelere rağmen Hınçak Komitesinin genel kongrelerinde (1913 yılına kadar) Kanun-ı Esasi çerçevesinde hareket etme kararı alınmıştır.¹⁰

Hınçak Komitesinin yaklaşımları sebebiyle Osmanlı Hükümeti ile hiçbir zaman arasında güven bağı oluşmamıştır. Komite gerek aldıkları kararlar doğrultusunda gerek Osmanlı Hükümeti temsilcilerine yönelik suikast girişimleri sebebi ile her zaman güveni sarsan taraf olmuştur. Hınçak Komitesi silahlanma ve hükümete karşı propagandalarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Sosyal ve demokratik bir yapıya bürünmüş görünse de Hınçak Komitesi, 1908-1913 yıllarına ait yerel şubelerin karar defterlerinde kaydedildiği üzere silah, cephane ve patlayıcı madde

⁷ Arsen Avagyan-Gaidz F. Misassian, Ermeniler İttihat ve Terakki, İstanbul, 2005, s.41-44; Kadir Akın, Ermeni Devrimci Paramaz, İstanbul, 2016, s.141-142.

⁸ Haluk Selvi, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Hınçak-Taşnak İttifakı ve Öz-Savunma Kararları", Ermeni Meselesini Birlikte Konuşmak, Editör: Beytullah Kaya, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022, s. 65. (ss. 53-73).

⁹ Bülent Çırık, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Hınçak Partisi'nin İki Kongresi ve Savaş Kararı", Belleten, C.86, Sayı: 307, Aralık 2022, s. 1011.

¹⁰ Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C.IV, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.81-84.

sağlanması, silah talimi, propaganda, çetelerin kurulması ve idare edilmesine yönelik eski kararlarını Ermeni köylüsü arasında uygulamaktan vazgeçmemiştir.¹¹ Partinin en önemli lideri olan Sabah Gülyan bu fikrin yılmaz savunucularından olmuştur.

Sabah Gülyan'ın Hayatı ve Faaliyetleri

Stephan Sabah Gülyan 1861 yılında Nahcivan'da doğmuş, Tiflis'te Nersesyan Okulu'ndan mezun olduktan sonra Nahcivan'ın Cahuk köyünde Nahcivan Okulları Müdürlüğüne atanmıştır.¹² Burada tanışmış olduğu asıl adı Matteos Sarkisyan olan Paramaz ile ihtilalci fikirlerini yoğunlaştırmıştır. Kudüs Ermeni Okulu Müdürlüğü'ne atanmış sonrasında yükseköğrenimini tamamlamak için Paris'e gitmiştir. Paris'te Ecole Libre des Sciences Politiques'den mezun olmuştur. 1903'te Yeridasart Hayastan (Ermeni Gençliği) adlı dergiyi yayınlamış, Hınçak, Veradsnound (Uyanış), Nor Ashakharh gazete ve dergilerinde de makaleler yayınlamıştır.¹³ Sabah Gülyan makalemizin ana konusunu teşkil eden Yeridasart Türkiye (Genç Türkiye) adlı eseri ve Badaskhanadunerı (Sorumlular) adlı kitabı da kaleme almıştır. Gerek özel hayatında gerek Hınçak Komitesi içerisindeki faaliyetlerinde ihtilali ön plana çıkaran bir lider olarak kalemini de kullanmış, çeşitli Ermeni gazetelerinde neşrettiği makalelerle fikirlerini geniş kitlelere aktarmıştır. Sabah Gülyan, Hınçak Komitesi içerisinde Ermeni davasının ateşli savunucularından birisi olmuş, 1890-1898 yılları arasında Bulgaristan ve Romanya örgütlerinde önemli girişimlerde bulunmuştur.¹⁴

İkinci Meşrutiyetin ilanının verdiği özgürlük havası içerisinde, diğer Ermeni komitecileri gibi genel aften yararlanarak İstanbul'a gelen Sabah Gülyan, Anadolu için yeniden yapılanma sürecinin mimarı olacaktı. Geçen yirmi yılda Anadolu'da yaşanan kanlı eylemlerde ön safta yer alan Hamparsum Boyacıyan, Mihran Damadyan ve Paramaz'la yoğun çalışmalar içerisine giren Sabah Gülyan, Beyoğlu'ndaki Ermeni kilisesinde yapmış olduğu konuşmada; *"Osmanlı Meşrutiyeti ilan etmiş*

¹¹ Cırık, a.g.m., s.1025.

¹² Akın, a.g.e., s.50; Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. III, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.4.

¹³ Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. III, s.4.

¹⁴ BOA. HR.ŞFR. 295/41.

olduğundan biz Hınçaklar ihtilal fikirlerini bırakıyoruz” demişti.¹⁵ Gülyan’ın bu fikirlerinde samimi olup olmadığını zaman gösterecektir. O bir süre ılımlı bir siyaset izlenmiş, Hınçak Komitesinin almış olduğu Kanun-ı Esasi çerçevesinde hareket etme kararına yönelik faaliyetlerde bulunmuş, Hamparsum Boyacıyan ile birlikte İttihat ve Terakki liderlerinden Talat, Enver ve Bahaeddin Şakir beylerle görüşmüştür. Bu görüşmelerden bir sonuç alınamamasını Sabah Gülyan, İttihatçıların Taşnaksütyun yöneticileriyle anlaşmış olmalarına bağlamaktadır.¹⁶

1910 yılında Hınçak Cemiyeti adını Sosyal Demokrat Hınçak Partisi olarak değiştirmekle beraber, Osmanlı Hükümeti’nin silah bırakma ve komitenin fedai kolunu feshetmesi taleplerini yerine getirmemiştir. Hınçak Komitesi içerisinde silah bırakma fikrine olumlu bakmayan isimlerin başında Sabah Gülyan gelmekteydi. Sabah Gülyan anılarında bu konu ile ilgili; *“Türkiye’ye ayak bastığımız birinci günden başlayarak, partimizin ilk söylediği, mevcut durumun çok fazla sürmeyeceği, örnek oluşturamayacağı, bu nedenle de silahlanmak, örgütlenmek, hazırlanmak ve kuvvet bulundurmaya gerektiğiydi”* diye yazmaktadır. Sabah Gülyan, Meşrutiyet’e ve Osmanlı Devleti yönetimine her zaman şüphe ile bakmış, bağımsız Ermenistan fikrinin geleceği açısından uyum içinde çalışmaya dair kararları tehlikeli görmüş ve hedefe ancak silahlı mücadeleyle ulaşabileceğini savunmuştur.¹⁷ Nitekim Hınçak Cemiyeti’nin 1909 yılında yapılan Altıncı Kongresinde Ermeni halkının öz savunma amacı ile silahlandırılması kararı uygulamaya konulmuş, Sabah Gülyan ve Paramaz Anadolu şehirlerini dolaşarak hükümete ve Meşrutiyete karşı propaganda yapmışlardır.¹⁸

Hınçakların 1913 yılının Ağustos ayında düzenledikleri Köstence Kongresi¹⁹ bir dönüm noktası niteliğindedir. Kongre Sabah Gülyan liderliğinde gerçekleştirilmiş, yapılan görüşmeler sonunda Doğu Anadolu’da kurulması tasarlanan Ermenistan’ın bağımsızlığı adına savaşmak ve Osmanlı Hükümeti liderlerine karşı suikastlar

¹⁵ Selvi, a.g.e., s.74; Cırık,a.g.m., s. 1011

¹⁶ Arsen Avagyan-Gaidz F. Misassian, a.g.e., s.42

¹⁷ Cırık, a.g.m., s.1011

¹⁸ Akın, a.g.e., s.154-156.

¹⁹ Hınçak Komitesi tarafından yayınlanan Köstence Kongresi Zabıtnamesini incelemek için bkz; Talat Paşa, Hatıralarım ve Müdafaam, İstanbul, 2021, s,67-70; Talat Paşa’nın Anıları, Haz.; Alpay Kabacalı, İstanbul, 2022, s.54-55.

gerçekleştirmek kararları alınmıştır. Sabah Gülyan alınan kararlara karşı çıkan Hamparsum Boyacıyan ve Zakaryan'a bütçe konusunda suçlamalar yöneltmiş ve onları İstanbul Merkez yönetimindeki görevlerinden almıştır. Bu kişilerin hukuksuz harcamalarını geri ödemelerine ve faaliyetlerinin araştırılması için bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Kararlara uymayan Hamparsum Boyacıyan'ın parti içerisindeki etkisi böylelikle zayıflatılmıştır. Kongreye katılmayan Hamparsum Boyacıyan tarafından örgüte gönderilen yedi numaralı genelgede, alınan kararların ve verilen emirlerin doğru olmadığı, bu yüzden kendisi tarafından İstanbul Şubesinin hiçbir evrakının teslim edilmeyeceği taraflara bildirilmiştir.²⁰ İstanbul örgütünün itirazlarına rağmen Köstence Kongresi'nin kararları hemen uygulamaya konulmuş, Sabah Gülyan Kayseri'ye gelerek halkı Osmanlı Hükümeti'ne karşı kışkırtmaya başlamıştır.²¹

Köstence Kongresini ve komitecilerin Anadolu'daki eylemlerini yakından izleyen Osmanlı Hükümeti, altı aylık bir takipten sonra Hınçak komitecilerini, başta suikast için görevlendirilen Paramaz olmak üzere yakalamıştır. 1914 yılı Haziran ayına kadar süren takibat ve ardından tutuklamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Tutuklanan 120 komitecinin yargılamaları hukuki çerçevede gerçekleştirilmiş, Divan-ı Harbi Örfi tarafından Paramaz ve 20 arkadaşı ile firari Sabah Gülyan hakkında idam kararı verilmiştir. *"Devleti yıkmak için silahlı örgüt oluşturmak ve devlet adamlarına suikast teşebbüsünde bulunmak"* suçundan idam kararına dair padişah fermanı 9 Haziran 1915 tarihinde yayınlanmış, 15 Haziran'da Paramaz ve arkadaşları idam edilmişlerdir.²² Sabah Gülyan'a göre suikast kararı başarı ile sonuçlansaydı 1915 yılında Ermenilerin sevk ve iskanı yaşanmayacak, "büyük trajedi" önlenmiş olacaktı.²³

Sabah Gülyan komitelerin takibi ile ABD'ye firar etmiştir. New York'ta Yeridesart Hayastan Dergisinin yazı işleri müdürlüğü görevini

²⁰ Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. IV, s.76-78.

²¹ Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, haz. H. Erdoğan Cengiz, Ankara, 1983, s.75

²² Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. IV, s.56-65; BOA. İ..HB.. 169/53.

²³ Arsen Avagyan-Gaidz F. Misassian, a.g.e., s.121; Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. III, s.6.

sürdürmüş, Hınçak Partisi'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü savunmuş, Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf orduları için Ermeni gönüllerinin toplanması ve finanse edilmeleri işini yürütmüştür.²⁴ Çok hareketli bir hayatın ardından Sabah Gülyan 28 Nisan 1928'de ölmüş, New Jersey kentinde defnedilmiştir.²⁵

Genç Türkiye İsimli Eserin Değerlendirilmesi

Sabah Gülyan'ın kaleme aldığı "Yeridasart Turkiya (Genç Türkiye)" adını taşıyan eseri küçük makaleler halinde farklı tarihlerde yayınlanmış, daha sonra bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır. Kitabın ilk makaleleri 1899 yılında kaleme alınmış ardından Hınçak gazetesinin 1900 yılındaki 7. Sayısında ve 1901 yılındaki 1, 2 ve 3. sayılarında yayınlanmıştır. Hınçak gazetesinde yer alan makaleler birleştirilerek 1907 yılında "La Jeune Turquie" adı ile Fransızca olarak Paris'te basılmıştır. Birtakım düzenlemelerin ardından 1908 yılında Hınçak Yayınları tarafından, Ermenice olarak Paris'te tekrar yayınlanmıştır. Çalışmamız boyunca istifa ettiğimiz 1908 yılı Ermenice son basımı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Eserin incelemekte olduğumuz son basımı, asıl adı Krikor Garabedyan olan Aram Açıkbaşıyan'a ithaf etmiştir. Eserin İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği günlerde tekrar gözden geçirilerek kaleme alınması ve son halinin verilmesi önemli noktalardan birisidir. Henüz genel bir harp yokken ve Ermeniler için demokratik alanda bazı umut verici olaylar yaşanırken Osmanlı Devleti hakkında genel değerlendirmelerde bulunmak ve bunu Osmanlı Devlet sistemine muhalif bir sosyalist ihtilalci olarak yorumlamak dikkat çekicidir. Kitabın bu yönüyle göz önünde bulundurulması ve dönemin gelişmeleri ışığında değerlendirilmesi onu daha değerli kılmaktadır.

Genç Türkiye adını taşıyan eser 76 sayfa Ermenice ve ana metnin sonuna eklenen "Ermeniler ve Doğu Sorunu" başlığını taşıyan 7 sayfalık İngilizce kısımla beraber toplamda 83 sayfalık bir metinden oluşmaktadır. Eser; Tarihsel Görünüm, Genç Türkiye'nin Kökeni, "Genç Türkiye" Kavramı ve Programı, Parlamenter Türkiye, Genç Türkiye Yurtdışında, Genç Türkiye'nin Eğilimleri ve Mithat Anayasası, Genç Türkiye'nin Tarihi Hataları, Türkiye'nin Gerçek Yapısı ve Kuruluşu,

²⁴ BOA. DH. EUM. KLM. 2/42.

²⁵ en.wikipedia.org/wiki/Stephan_Sapah-Gulian,(15.05.2025).

Ermenistan ve Türkiye, Osmanlılık ve Sağcılar, Türkiye'nin Genel Refah ve Islah Sorunu, Ermeni Sorunu başlıklarını taşıyan toplamda 12 bölümden oluşmaktadır.

“Tarihsel Görünüm” başlığı taşıyan eserin ilk bölümünde (s.1-4), Osmanlı Devleti'nin tarihsel süreçleri değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybettiği ve yeni bir dönüşüm süreci için gerekli olan adımların neler olabileceği aktarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı süreçlerde dış devletlerin Osmanlı'ya karşı izlediği siyasi yollar belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'ni Avrupalılaştırma fikri taşıyan devletlerin Türk yetkililere ve yöneticilere karşı yaptıkları baskı değerlendirilmiştir.

“Genç Türkiye'nin Kökeni” başlığı taşıyan eserin ikinci bölümünde (s. 4-9), Genç Türkiye'nin kökeni meselesi üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti'nin Farsça ve Arapçadan uzaklaşarak Fransız diline ve edebiyatına yakınlaştığının üzerinde durulmuştur. Gülyan'a göre Fransız dili Genç Türklere sadece duygularını ifade etme fırsatı vermemiştir. Aynı zamanda onlara yeni düşünce biçimleri de vermiştir.

“Genç Türkiye Kavramı ve Programı” başlığını taşıyan eserin üçüncü bölümünde (s.9-14), Genç Türklerin yol gösterici ilkeleri üzerinde durulmuştur. Tanzimat Fermanı'nın mimarı olan Mustafa Reşid Paşa'nın bu süreçte izlediği yollar belirtilmiştir. Tanzimat reformlarını gerçekleştiren kuşağın önde gelen temsilcilerinden biri olan Mithat Paşa'ya dair değerlendirmeler yapılmış, iktidarın gözünden Genç Türklerin hedeflerinin ne şekilde eleştirildiğine yönelik tespitler aktarılmıştır.

“Parlamber Türkiye” başlığını taşıyan eserin dördüncü bölümünde (s. 14-16), parlamber sistem ele alınmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile beraberinde gelen Kanun-ı Esasi değerlendirilmiştir. Gülyan bu bölümde Genç Türklerin ve onlara öncülük eden kişilerin kendi ülkelerini tanımadıklarını, Osmanlıların bölünmüş halde olduklarını ifade etmiş ve oluşturulan yeni anayasanın istenilen sonuçlara ulaşmamasının nedeni bu sebeplere bağlamıştır.

“Genç Türkiye Yurtdışında” başlığını taşıyan eserin beşinci bölümünde (s.16-20) yeni kurulan meclisin dağılmasının ardından kendi fikirlerini Osmanlı Devleti'nde gerçekleştiremeyecek olan Genç

Türklerin Avrupa ülkelerine gitmelerini ele almıştır. Gülyan, Genç Türkleri devrimci eylem faaliyetlerinden uzak durdukları için eleştirmiş ve başarısızlıklarını bu temele bağlamıştır. Genç Türklerin Avrupa'da buldukları süreçte çıkardıkları gazeteler aracılığı ile Türk aydınlarına ve gençlerine ulaştıklarını belirtmiştir. Gülyan, Genç Türklerin hedeflerini ve faaliyetlerini bu bölümde özetlemiştir.

“Genç Türkiye'nin Eğilimleri ve Mithat Anayasası” başlığını taşıyan eserin en uzun bölümü olan altıncı bölümünde (s. 20-32) Gülyan, Mithat Anayasası olarak adlandırdığı Kanun-ı Esasî'ye yönelik tespit ve eleştirilerini aktarmıştır. Genç Türklerin fikirlerinin hayata geçemediğini, istenilen etkiyi elde edemediklerini vurgulamıştır. Gülyan'a göre Türkiye hedeflenen fikirleri hayata geçiremeyecek kadar fakirdir. Osmanlı Devleti gerekli unsurlardan yoksundur ve Genç Türkler fikirlerini hayata geçirmek konusunda geç kalmışlardır. Gülyan, Genç Türklerin ülkelere bağlı olmadıklarını ve düşünce temellerinin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Mithat Anayasasının Gençler tarafından ilgi ile karşılanmasının sebebinin görünüş itibarıyla Avrupalı güçlerin Türklerin iç işlerine olan müdahalesine son veriyormuş hissini taşıyan bir anayasa olduğunu vurgulamaktadır. Gençlere göre bu anayasa ile birlikte Türkleri Avrupalı yapan tüm unsurlar inşa ediliyor, kapitülasyonlar ve kişilik haklarını ihlal eden anlaşmalar kaldırılıyordu. Gençler yeni anayasa ile birlikte Türkleri tek çatı altında toplayarak yavaş yavaş bir millet haline getirebileceklerine inanıyorlardı. Bu inanç Gülyan tarafından gerçek temellere dayanmayan safça bir inanç olarak değerlendirilmektedir. Sabah Gülyan oluşturulacak olan mecliste diğer milletlerin temsilcilerine verilecek olan sayıyı yeterli bulmadığını vurgulamaktadır. Gülyan'a göre öteki milletler, özellikle Hıristiyanlar en fazla beş-on mebus çıkarma hakkına sahipti ve bu beş-on kişi halklarının hakkını korumak için karşılarında bulunan çoğunlukla baş edebilecek güçte değillerdi. Gülyan'a göre Ermeni mebusların teklifleri meclis onayından geçmiş olsa bile Padişahın otoritesine takılacaktı. Gülyan tüm bu değerlendirmelerin sonucu olarak Genç Türklerin savundukları yeni anayasayı tutarsız ve yamalı bir anayasa olarak değerlendirmektedir. Gülyan'a göre Genç Türkler ülkelere faydalı olmak niyetindeyseler öncelikli olarak daha akılcı analizler yapmaya gayret göstermeliler ve ciddi değerlendirmeler yapmalıydılar. Osmanlı Devleti'nin gerçekliğini ve devleti oluşturan milletleri tanımalıydılar.

Militan bir siyasi yapı olarak örgütlenmeye çalışmalı, eski ve çürümüş olan yapıları yıkmayı ve devrim yaratmayı hedeflemelilerdi. Irk ve din ayrımcılığına karşı eşit hakları gözetebilecek yeni kurumlar, yeni düzenler kurulmalıydı. Genç Türkler ancak tüm milletlerin gerçek ihtiyaçlarına göre hareket ederek başarıya ulaşabilirlerdi. Bundan sonraki bölümlerde, özerklik sonrası gelişmelere de yer veren Gülyan, nihayet ağzındaki baklayı çıkarmakta, doğu sorununun çözümü için nihai gelişmenin yeniden yapılanma ve uyanış süreci olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Osmanlı Devleti içerisinde bulunan halklar yeni bir toprak paylaşımıyla yeni küçük devletler kuracaktır. Kurulan yeni devletler sayesinde Doğu bütün Doğuluların olacak ve böylelikle Doğu Sorunu kâbusu sona erecektir.

“Genç Türkiye’nin Tarihi Hataları” başlığını taşıyan eserin yedinci bölümünde (s. 32-43), Gülyan, Genç Türkiye’nin kendince hatalarını tespit etmiş ve bu hataları farklı yönlerden değerlendirmiştir. Gençlerin güçlenmiş bir Türkiye görmek hedefinde olduklarını bu hedefe ulaşmak için mücadelelerinden, savundukları düşüncelerden ve ilkelerinden sapmadan ileriye taşımaları gerektiğini belirtmiştir.

“Türkiye’nin Gerçek Yapısı ve Kuruluşu” başlığını taşıyan eserin sekizinci bölümünde (s.43-50), Osmanlı Devleti farklı ulusların bir araya geldiği ortak bir nokta olarak tanımlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin bir bütün oluşturmaya çabalarken sadece silah gücünden yararlandığı ancak ulusları bir arada başarılı bir şekilde tutmak için sadece silah gücünün yeterli olmayacağını belirtmiştir. Tek tip siyasi kurumlar ve yasalar eleştirilmiştir. Osmanlı Devleti içerisinde bulunan farklı halklara yönelik bu halkların yerel gereksinimlerinin karşılanabileceği yeni yasaların ve kurumların gerekliliğini savunmuştur. Gülyan’a göre Türkler ya şiddetli bir yıkıma seyirci olacaklar ya da yeni bir yol çizeceklerdi.

“Ermenistan ve Türkiye” başlığını taşıyan eserin dokuzuncu bölümünde (s. 50-58), Ermeni halkı özelinde Osmanlı Devleti’nin içerisinde bulunduğu durum açıklanmaya çalışılmıştır. Gülyan, Ermenistan’ı Osmanlı Devleti’ne, imparatorluk kalesine açılan kapı olarak ifade etmiştir. Osmanlı Devleti’nin Ermenistan’a sahip olduğu sürece kalenin anahtarına sahip olabileceğini, Ermenistan’a sahip olmadan kalenin varlığından söz edilemeyeceğini vurgulamıştır. O, Ermeni halkını Osmanlı Devleti’nin can damarı olarak görmektedir.

Gülyan'a göre Türklerin kendi çıkarları ve güvenliklerini düşünmek adına Ermenileri memnun etmeye çalışmaları ve Ermeniler'in ilerlemeleri için Ermenilere özel koşullar sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmaları gerekmektedir. Türklerin bunun yerine Ermenilere yönelik yok etme, mahvetme ve son olarak mutlak imha politikası izleyeceklerini belirtmektedir. Osmanlı Devleti'ne ait topraklar Ermenilerin anavatanı olarak belirtilmiş ve Ermenilerin anavatanlarında zulme uğradıkları vurgulanmıştır. Ermenilerin yaşananlara karşı direndikleri, yeni bir hayat için çabaladıkları aktarılmıştır. Gülyan, Ermenilerin sahip olduklarını korumak, sahip olmadıkları ve kaybettiklerini kazanmak adına yola çıktıklarını vurgulamıştır. O, Berlin Antlaşmasına değinmiş ve bu antlaşma ile Ermenilerin haklarının tanındığını belirtmiştir. Antlaşmanın Ermenilerin siyasi haklarını tanıdığını ancak yerel ihtiyaçları karşılaştırıldığında yeni reform ihtiyacının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Üzerinde durulan diğer bir nokta Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı içerisinde tek bir birlik tek bir millet yaratmanın imkânsız oluşudur. Gülyan'a göre yeniden inşa edilecek olan Türk devletinin oluşturduğu kurumların hedefinin birlik, aracının ise milli özgürlük olması gerekmektedir. Gülyan'a göre Ermeni halkının kazanılmış hakkı olan özerk Ermenistan fikri açıkça tanınmalıdır ve Genç Türklerin mücadelesinin temellerinden biri haline getirilmelidir. Genç Türklerin Ermeni ihtilalcilerinin savunduğu fikirleri sözde kabul etmelerinin yeterli olmayacağını belirtmiştir. Gülyan'a göre Türkiye'yi oluşturan tüm unsurların birleşik iş birliği ve dayanışması olmadan Türkiye'nin yeniden inşa edilmesi mümkün değildir.

“Osmanlılık ve Sağcılar” başlığını taşıyan eserin onuncu bölümünde (s. 58-66), Osmanlı Devleti'nin giderek milliyetçi bir kimliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bulunan bütün milletlerin Osmanlı olması fikri ile güçlerine kavuşabileceklerini düşündükleri ve bu ilke doğrultusunda hareket ettikleri belirtilmiştir. Gülyan milletlerin ve milli kimliklerin oluşumu üzerinde durmuş ve ona göre her millet, örgütlü bir güç olarak kendine özgü bir özgünlüğe sahiptir. O, Osmanlılık fikrini bu özgünlüğe aykırı olarak görmüş ve başkalarını taklit etme olarak değerlendirmiştir. Ortaklığı bir kenara bırakıp Ermeni milliyetçisi olma çağrısında bulunmaktadır. Gülyan, “Yeni Hayat” olarak gördüğü devrimci yolda ilerlemenin doğru olacağını vurgulamaktadır. Milletlerin varlıklarını yalnızca bireysel bağımsızlıkla

değil siyasal anlamda özerklik ile sürdürebileceklerini belirtmiştir. Gülyan'a göre Genç Türklerin hedeflerine ulaşabilmelerinin en mühim yolu ulusların özerk sistemler üzerine inşa edilebilmesidir. Türkiye'de yeni kurulacak bir merkezi hükümet ile ülkede yaşayan bütün halkları kapsayarak bütün milletlerin iradesini ifade ettiğinde bölünme ve ayrılıkçılık ortadan kalkacaktır.

"Türkiye'nin Genel Refah ve Islah Sorunu" başlığını taşıyan eserin on birinci bölümünde (s. 66-75), Doğu Sorununa değinilmiştir. Doğu Sorununun Avrupa diplomasisini uzun yıllar meşgul ettiğini belirtmiştir. Özerklik vurgusu bu bölümde yeniden dile getirilmiş ve uygulanması istenen özelliğin ne şekilde olması gerektiği aktarılmıştır. Gülyan'a göre Osmanlı Devleti farklı geçmişleri ve bu doğrultuda farklı beklentileri olan milletlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu sebeple her millete kendi özelliklerine ve beklentilerine göre reformlar yapılmalıdır. Yerel ihtiyaçları ve istekleri hedef alan bir özerk sistemin benimsenmesi gerekmektedir. Gülyan özerk ülkelerin Avrupa'nın garantisi ve denetimi altına alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Eserin bu bölümünde 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'na yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Gülyan'a göre Tanzimat Fermanı ile vaat edilen eşitlik, can ve mal güvenliği konuları karşılık bulmamıştır. Karşılık bulamadığı gibi aksine daha da zararlı bir hal aldığı vurgulanmaktadır. 1861-1867 yılları arasında birçok ıslah girişiminin olduğunu ancak bunların hiçbirinin karşılığının olmadığını belirtmiştir. II. Abdülhamid'in tahta geçişi ve Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile yeni bir sürecin başladığı aktarılmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla sürecin istenilen noktaya taşınmadığı belirtilmiştir. Gülyan, Ayestafanos Antlaşması ile özerklik ilkesinin benimsendiğini belirtmiştir. Gülyan'a göre sonraki yıllarda Berlin Antlaşması beraberinde Türkiye'deki milliyetçi siyaset şiddet dolu bir biçimde yeniden canlanmaya başlamıştır. 1885-1890 yılları arasında Ermeni vilayetlerinde karışıklıklar yaşandığı belirtilmiştir. Gülyan, Kumkapı gösterisinden ve Sason isyanlarının yaşandığından konunun özeline inmeden ve Müslümanlara karşı yapılan mezalimin üzerini örterek birkaç cümle ile bahsetmiştir. Aksine reform sorunun sürmekte olduğunu ve Ermeni katliamlarına devam edildiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşananların kendiliğinden yaşanmamış olduğunu, dışarıdan gelen baskılar sonucunda isyan eden halkların silaha başvurduklarını, devrimci hareketlerin beraberinde devletin bu süreçleri

yaşadığını belirtmiştir. Gülyan'a göre yeniden yapılanma ve uyanış sürecinin içerisinde bulunan halklar yeni bir toprak paylaşımıyla yeni küçük devletler yaratacaktır. Yaratılan yeni devletler sayesinde Doğu bütün Doğuların olacak ve böylelikle Doğu Sorunu kâbusu sona erecektir.

“Ermeni Sorunu” başlığını taşıyan eserin on ikinci bölümünde (s. 75-76), Türkiye'nin var olup olmadığı meselesi üzerinde durulmuş, Doğu Sorununun nereye taşınacağı sorusuna cevap aranmıştır. Gülyan, bu meseleyi geleceğin meselesi olarak tanımlamıştır. Eserini kaleme alırken kendisinin sadece ortaya atılan sorunları aktardığını, sorunların özünü ve çözüm yöntemlerini, Genç Türklerin bu sorunlara karşı sergiledikleri tavrı ve eksikliklerini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Ermeni Sorununun artık sadece Türkiye'nin iç sorunu olmayıp uluslararası bir sorun haline geldiğini vurgulamıştır.

Eserin sonunda “Ermeniler ve Doğu Sorunu” başlığını taşıyan, 8 Aralık 1876 tarihinde yazıldığı belirtilen “Bir Ermeni” imzalı 7 sayfalık İngilizce bir makale bulunmaktadır. Makalede; Ermenilerin tarihi geçmişlerine, dil yapılarına, eğitimlerine ve kültürel yapılarına ait bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. Metnin ilerleyen kısımlarında Osmanlı Devleti'nin sorunları ve bu sorunlarla karşı karşıya kalan Ermeni milletinin tutumu, beklentileri aktarılmıştır. Ermeniler için en olumlu çarenin Rus egemenliği altına geçmenin olacağı ve Rusya'nın Hristiyanlığın tek koruyucusu olarak kabul edilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Rusya'da bulunan Ermeni nüfusunun ve Ermeni gazetelerinin sayısının her geçen yıl arttığı ve bu sebeple halkın her geçen gün zenginleştiği belirtilmiştir. Ermenilerin Rus ordularında gönüllü olarak askerlik yaptıklarına değinilmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeni halkına Rusya'ya gelmeleri konusunda açık çağrılarının gazeteler aracılığı ile yapıldığı aktarılmıştır.

Sabah Gülyan eserinde üzerinde durduğu konuları değerlendirirken Ermeni kimliğinden ve Hınçak mensubiyetinden uzaklaşmadan, tarafsızlıktan uzak bir bakış açısı ile konuları ele almıştır. Gülyan, eserini kaleme alırken hedeflediği amacını tavsiye başlığı altında yer alan sözleri ile ifade etmiştir. Türkiye ve çevresindeki sorunların genel niteliğini ele almayı ve Türkiye'nin bu sorunlar karşısındaki tutumunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Eserin en başında Türkiye'nin oluşumunu incelerken

oldukça erken dönemlere uzanmış, 13.yy'a giderek Ertuğrul Bey ile tarihi süreci başlatmıştır. Eserini kaleme aldığı 1899 yılına kadar geçen süreçleri, tarihi olayları, Genç Türkiye'nin kuruluşunu kendi yorumlarıyla değerlendirmiştir. Gülyan, eserinde Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda yaşadığı değişim sürecine yoğunlaşmış, 1830'lu yılları değerlendirmiş, "Genç Türkiye"nin oluşum sürecinde önemli adımlar olarak gördüğü Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Meşrutiyet'in ilan edilmesi konuları üzerinde durmuştur. Osmanlı Devleti'nin büyük bir değişim sürecinin içerisine girdiği yıllar ve süreçte atılan yeni adımlar olumlu değerlendirilmiş zaman zaman da eleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin dönüşüm süreci ele alınırken Genç Türklerin bu süreçlerdeki hedeflerini ve eksiklerini de ortaya koymuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Türkler ve Ermeniler uzun yıllar birlikte yaşamlarını sürdürmüşlerdir. 19. Yüzyıl'da etkisini tüm dünyada gösteren milliyetçilik akımı Osmanlı'da yaşayan diğer etnik unsurların zihinlerinde yeni fikirler cereyan ettirmiştir. Milliyetçi fikirler etnik unsurların akıllarına bağımsızlık fikrini yerleştirmiştir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Ermeniler de milliyetçilik fikirlerinden etkilenmişlerdir. Ermeniler ayrılıkçı cemiyetler kurarak Osmanlı Ermenilerini bağımsızlık fikirleri ile tanıştırmışlardır. Birçok cemiyet bu fikirler doğrultusunda kurulmuş, Hınçak Cemiyeti bunların önde gelenlerinden birisi olmuştur. Cemiyet mensupları Avrupa'nın desteğini alarak kutsal gördükleri davalarının faaliyetlerini Osmanlı Devleti topraklarında sürdürmüşlerdir. Türkiye Ermenistan'ı olarak adlandırdıkları Doğu Anadolu topraklarında isyan etmiş, terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Hınçaklar Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birçok eylem planını üstlenmişlerdir. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Hınçak Komitesi ihtilalci fikirlerinden uzaklaşmış, Kanun-ı Esasi'ye göre siyasal bir parti olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Hınçak Merkez Yürütme Kurulu üyesi ve lideri Sabah Gülyan Meşrutiyete ve Osmanlı Hükümetine her zaman şüphe ile bakmıştır. Bağımsız Ermenistan'a ancak Ermenilerin silahlandırılması ve öz haklarını korumaları ile ulaşabileceğini savunmuştur.

Sabah Gülyan Hınçak Komitesi içerisinde aktif rol oynamış, çeşitli dergilerde kaleme aldığı makalelerinde ve yayınladığı kitaplarında ihtilal

fikirlerini ateşli bir dille geniş kitlelere ulaştırmış, ömrünün sonuna kadar Ermeni davasının savunucularından olmuştur. 1913 yılında Köstence’de gerçekleştirilen Hınçak Genel Kongresi’nde ön plana çıkan Sabah Gülyan, kongreye başkanlık etmiş, şiddetle savunduğu fikir olan silahlanma ve ihtilal kararını bu kongrede tüm Hınçaklara kabul ettirmek istemiştir. Kararlarına karşı çıkan komitacıları parti içerisinden uzaklaştırmış, Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen önce Osmanlı Devleti’ne karşı kanlı bir savaş başlatmıştır.

Onun düşünce dünyası ve Osmanlı Devleti ve Genç Türkler hakkındaki fikirleri Genç Türkiye isimli eserinde ortaya konulmuştur. Ermenice olarak kaleme alınan kitap, 1830’lu yılların siyasi atmosferini ve değerlendirmelerini aktarmaya çalışmıştır. Eserine adını verdiği Genç Türkiye’nin oluşum sürecine ve hatalarına değinmiştir. Eserin birçok bölümünde tespit ettiği hatalara çözüm önerileri sunmuştur. Bir yandan II. Abdülhamid yönetimine karşı kanlı eylemler gerçekleştirmek, bir yandan anayasal süreçleri işletmek için çaba harcamak, ama bu sırada Ermeni köylüsünü harekete geçirecek ihtilal fikirlerinden taviz vermemek, birbirinden farklı ve hatta zıt fikirlerin çarpışması olarak görünmektedir. Genç Türkiye eseri Sabah Gülyan’ın bu iki zıt yönünü gözler önüne seriyor; anayasal ve parlamenter bir sistemde yer almak ya da genel bir ihtilalle halkın haklarını elde etmek. Dönemin Ermeni ihtilal örgütlerini, Taşnaksütyun da dahil, değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda Ermeni milli davasının belki de en çıkmaz noktası bu olmuştur; Avrupa’daki gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti’nde de demokratik bir sistem inşa etmek ya da silahlı mücadeleye sarılarak federasyon ve bağımsızlığa giden süreci başlatmak. Sabah Gülyan’ın Genç Türkiye eseri bize Hınçak Cemiyeti’nin birinci yönünü gösteriyor. Aynı yazar Avrupa’da Ermenilerin yumuşak ve uzlaşmacı yüzünü dünyaya gösterip entelektüel bir portre çizerken, mensup olduğu komite merkezlerini ihtilale ve silahlı eyleme sevk etmektedir. Arşiv belgeleri ve dönemin kaynakları bu ikilemi gözler önüne sererken olayları sadece bir cepheden değerlendirmek Türk-Ermeni ilişkilerini çıkmaz bir sokağa sürüklemektedir. Sosyalist yazarlar, Hınçak ve Taşnak eylemcilerini entelektüel hak arayışları olarak nitelerken, Osmanlı arşiv kayıtlarına göre tarihi olayları değerlendiren tarihçiler bu komitecileri, masum Ermeni halkını tahrik eden, Türk-Ermeni çatışmasını başlatan, en kaba tabiri ile kan dökücüler olarak değerlendirmektedir. Bütün bu

değerlendirmeler Sabah Gülyan ve Genç Türkiye isimli eseri için de geçerli görünmektedir. Jön Türklerin mücadelelerine de eserinde yer veren Gülyan, *“Ermeni halkının kazanılmış hakkı olan özerk Ermenistan fikri açıkça tanınmalıdır ve Genç Türklerin mücadelesinin temellerinden biri haline getirilmelidir”* ifadesi Hınçakların İkinci Meşrutiyet arifesinde sahip oldukları gerçek amaçlarını göstermesi açısından önemlidir. Gülyan’a göre, özerklik ve federatif sistem içinde her millet kendi geleceğini inşa etmelidir, Osmanlı Devleti ve Genç Türkler ancak bu şekilde başarılı bir sistem inşa edebilirler, her millet kendi milliyeti etrafında bütünleşmelidir, Osmanlılık fikri başarılı sonuçlar doğurmayacaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. DH. EUM. KLM. 2/42.

BOA, DH.EUM. 2.Şb. 23/6.

BOA. HR. ŞFR. 295/41.

BOA. İ. HB.. 169/53.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918) C.III, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918) C.IV, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Ermeni Komiteleri (1891-1895), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2001.

Ermeni Komitelerinin Âmal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra, Haz: Erdoğan Cengiz, Ankara 1983.

Kitap ve Makaleler

Akın, Kadir, Ermeni Devrimci Paramaz, İstanbul 2016.

Avagyan, Arsen - Misassian, Gaidz F., Ermeniler İttihat ve Terakki, İstanbul 2005.

Çırık, Bülent, “Birinci Dünya Savaşı’ndan Önce Hınçak Partisi’nin İki Kongresi ve Savaş Kararı”, Belleten, 86/307(2022), s.1007-1033.

Güllü, Ramazan Erhan, Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923), Ankara 2015.

Gülyan, Sabah, Yeridasart Turkiya (Genç Türkiye), Paris 1908.

Gürün, Kamuran, Ermeni Dosyası, İstanbul 2010.

İskefiyeli, Zeynep, "Bağımsız Ermenistan Yolunda Vazgeçilmez Bir Unsur Olarak Silahlanma (1890-1895)", Vakanüvis, 2/2(2017), s.92-118.

Nalbandian, Louise, Armenian Revolutionary Movement, California 1963.

Selvi, Haluk, Bin Yıllık Maziden Geleceğe Bakış Türkler ve Ermeniler, Ankara 2023.

Selvi, Haluk, Bir Ermeni Komitecinin İtirafı Mihran Damadyan, İstanbul 2009.

Selvi, Haluk, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Hınçak-Taşnak İttifakı ve Öz-Savunma Kararları", Ermeni Meselesini Birlikte Konuşmak, Editör: Beytullah Kaya, İstanbul 2022.

Talat Paşa, *Hatıralım ve Müdafam*, İstanbul 2021.

Talat Paşa'nın Anıları, Haz: Alpay Kabacalı, İstanbul 2022.

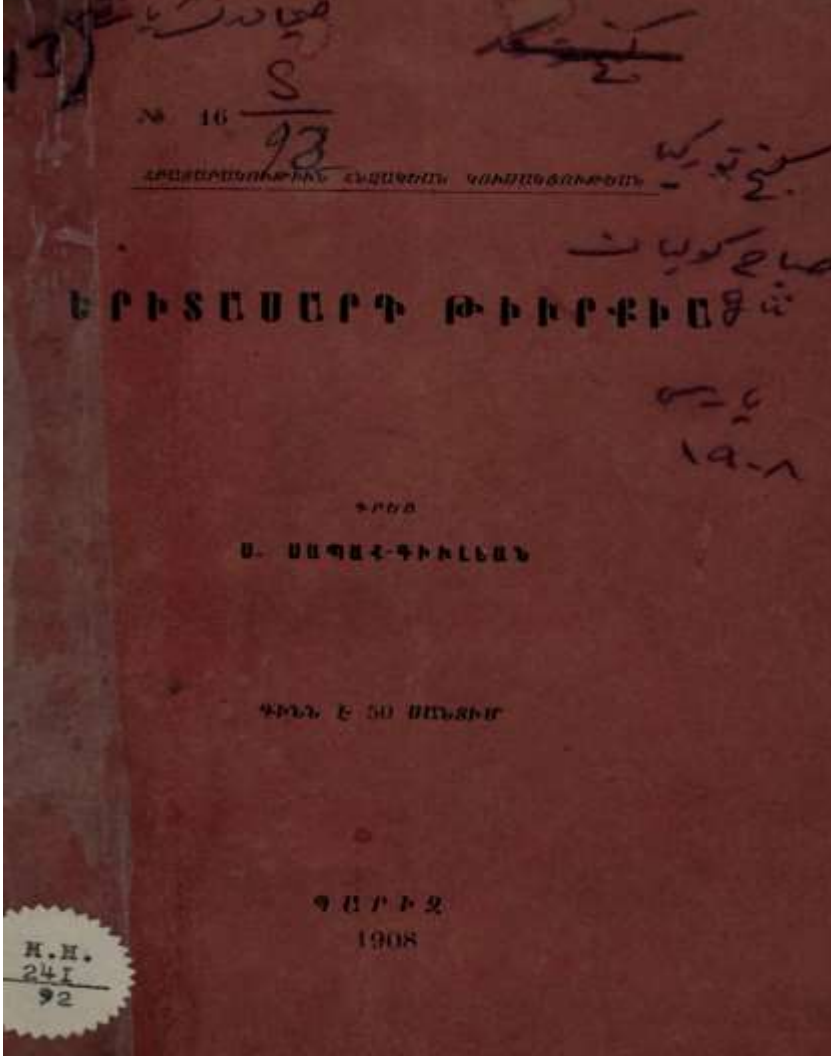
Uras, Esat, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987.

Yavuz, Fikretin, Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını, Ankara 2015.

en.wikipedia.org/wiki/Stephan_Sapah-Gulian,(15.05.2025).

EKLER

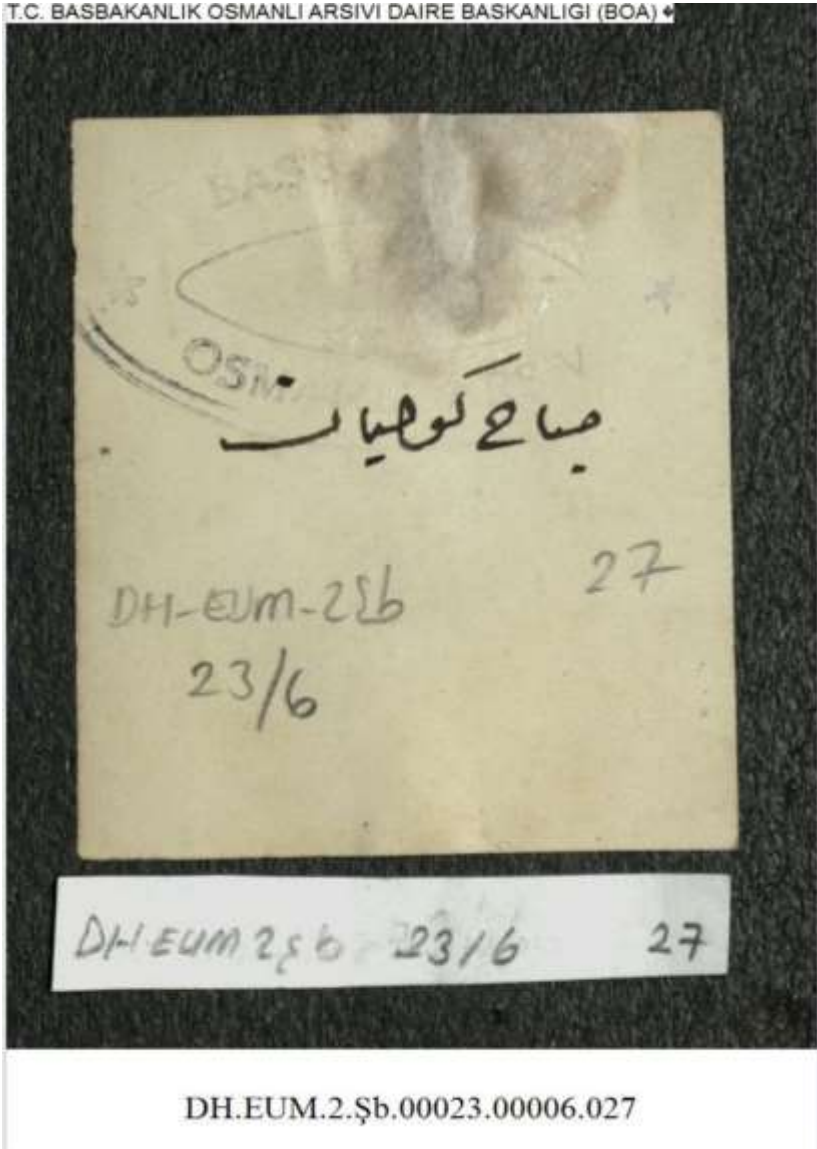
Ek 1. Sabah Gülyan'ın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde yer alan 1908 yılında yayınlanan "Yeridasart Turkiya (Genç Türkiye)" adlı eserinin orijinal kapak görseli.

Ek 2. S. Sabah Gülyan, BOA, DH.EUM. 2.Şb. 23/6

Ek 3: Ek 2'de yer alan Sabah Gülyan'a ait vesikalık fotoğrafın arka nüshası yer almaktadır (BOA, DH.EUM. 2.Şb. 23/6).

Extended Abstract

In the 19th century, the nationalism movement that spread all over the world also managed to influence the Armenians in the Ottoman Empire. The Armenian national awakening, which started with educational and cultural activities, was shaped around churches and committees. The first Armenian society within the borders of the Ottoman Empire was founded in 1860 in Istanbul under the name of "Philanthropic Community(Benevolent Union)". Between 1870 and 1880, the associations named "Araratlı" in Van, "School Lovers" and "Eastern" in Moush, and "Nationalist Women" in Erzurum later merged to form the "United Society of Armenians". Each of these associations was established for social and educational purposes and there was no trace of separatism in their programmes. The "Society of Defenders of the Fatherland" was founded in 1881 as the pioneer of the organisations with the idea of revolution.

One of the most important Armenian Committees that supported and organised separatist ideas within the Ottoman Empire was the Hunchak Society. "Hunchak" means "bell, bell sound, rattle" in Armenian. It was founded in 1887 in Geneva, Switzerland. It was founded by Russian socialist youth with high income levels, who had never set foot on Ottoman lands in their lives and who were under the influence of Mıgırdıç Portakalyan and Marxist theory. Avetis Nazarbekian, who first put forward the idea of the party, wrote his revolutionary ideas in the Armenia newspaper. In 1886, Nazarbekian travelled to Geneva with his fiancée Marian Vardanian. In Geneva, they met with Russian Armenian students named Gabriel Kaftan, Rupen Hanazad, Nicoli Martinian and Mıgırdıç Manuçaryan. Almost all of the students were readers of the magazine "Armenia". The revolutionary ideas written in the magazine influenced its readers in terms of revolutionary organisation. The idea of how to liberate the Armenians in Turkey became the main topic of discussion. In line with their ideas, they aimed to establish a purposeful organisation. At the end of 1886, Nazarbekian, Vardanian and Haracıyan began to prepare the programme of the committee they envisaged to be established at a later date.

The first goal of the committee was to ensure the independence of the Eastern Anatolia region, which they called Turkish Armenia. The methods to be used by the Hunchak Committee to achieve this goal, which was hoped to be realised through revolution, were propaganda, incitement and persecution. Although the Hunchak Committee defended Marxism as its founding idea, when its activities were analysed, it was seen that they were often far from socialism and in line with nationalist ideas. According to the Hunchaks, the only way to achieve the immediate goals was to act in line with revolutionary ideas.

Armenian peasants in Eastern Anatolia should be aroused and armed, and public attention should be drawn to the difficulties faced by Armenians by carrying out terrorist acts in urban centres. These ideas were put into practice and Armenians living within the borders of the Ottoman Empire were introduced to the ideas of rebellion and national awakening through the propaganda carried out by the leaders of the committees.

In line with the revolutionary ideas of the Hunchak Committee, the Erzurum Incident on 20 June 1890 was followed by the Musa Bey Incident. Apart from regional events, the first major and independent action of the Hunchak Committee was the Kumkapı Incident. The Hunchak Committee undertook the Merzifon, Kayseri and Yozgat incidents, the First Sasun Rebellion, the Bab-ı Ali Demonstration and the Zeytun Rebellions. In all the revolts led by the Hunchak Committee, violence and terror activities reached serious levels. Without discriminating between the elderly, women and children, the committee members went beyond the moral boundaries and considered every means to achieve their goals to be permissible.

In 1908, with the declaration of the Second Constitutional Monarchy, the political atmosphere changed. The Armenian committees, which had been prominent with their revolutionary ideas and acts of terror until then, became political parties. The Hunchak Committee also moved away from the idea of using terror as a tool, decided to abide by the legal order and turned into a legal political party. In the process leading up to the Constitutional Monarchy, the leaders of the Hunchak Committee held meetings with the leaders of the Committee of Union and Progress, Talat, Enver and Bahattin Şakir Bey. During these meetings, the offer of co-operation to the Hunchaks was rejected because the Hunchaks had already made an agreement with Prince Sabahaddin.

The congresses organised by the Hunchak Party between 1908 and 1914 clearly showed this intellectual change and discussions. Especially the congresses held in 1913 and 1914 are important in terms of showing the change experienced by the Hunchaks. Matteos Sarkisyan (Paramaz) and Sabah Gülyan, who were members of the Central Executive Committee of the Hunchak Party, came to the fore in these congresses, and as Caucasians, they opposed the Istanbul organisation's ideas of conforming to the constitutional order. They distrusted the Constitutional Monarchy and the Committee of Union and Progress, insisted on their revolutionary ideas and argued that it was beneficial to continue the armed struggle. Despite all opposition, the general congresses of the Hunchak Committee (until 1913) decided to act within the framework of the Constitutional Law. Despite its social and democratic structure, the Hunchak Committee, as recorded in the decision books of the

local branches between 1908 and 1913, did not give up implementing its old decisions regarding the provision of weapons, ammunition and explosives, weapons training, propaganda, the formation and management of gangs among the Armenian peasants. Sabah Gulyan, the most important leader of the party, was one of the most important defenders of this idea.

Sabah Gulyan was born in Nakhchivan in 1861 and after graduating from the Nersesian School in Tbilisi, he was appointed as the Director of Nakhchivan Schools in the village of Jahuk in Nakhchivan. Here Paramaz, whose real name was Matteos Sarkisyan, and intensified his revolutionary ideas. He was appointed as the Director of the Armenian School of Jerusalem and then travelled to Paris to complete his higher education. He graduated from Ecole Libre des Sciences Politiques in Paris. In 1903, he published the magazine Yeridasart Hayastan (Armenian Youth) and published articles in Hunchak, Veradsnound (Awakening), Nor Ashakharh newspapers and magazines. Sabah Gülyan also wrote “Yeridasart Turkiya (Young Turkey)” and “Badaskhanaduneri (Responsible)”, which are the main subjects of this article. As a leader who emphasised revolution both in his private life and in his activities within the Hunchak Committee, he also used his pen and conveyed his ideas to the masses with the articles he published in various Armenian newspapers. Sabah Gülyan was one of the ardent defenders of the Armenian cause within the Hunchak Committee, and between 1890-1898 he took important initiatives in the Bulgarian and Romanian organisations.

Sabah Gülyan pursued a moderate policy for a while, carried out activities towards the decision of the Hunchak Committee to act within the framework of the Constitutional Law, and together with Hamparsum Boyadjian, he met with the leaders of the Union and Progress, Talat, Enver and Bahaeddin Şakir. Sabah Gülyan considered the reason for the lack of positive results from these meetings as the fact that the leaders of the Committee of Union and Progress had come to an agreement with the leaders of Dashnaksutyun.

At the Sixth Congress of the Hunchak Society held in 1909, the decision to arm the Armenian people for self-defence was put into practice and Sabah Gülyan and Paramaz travelled around Anatolian cities and made propaganda against the government and the Constitutional Monarchy. The general congress organised by the Hunchaks in Constanța in August 1913 was a turning point. The congress was held under the leadership of Sabah Gülyan, and as a result of the negotiations, it was decided to fight for the independence of Armenia, which was planned to be established in Eastern Anatolia, and to carry out assassinations against the leaders of the Ottoman Government. Sabah Gülyan accused Hamparsum Boyadjian and Zakaryan, who opposed the decisions taken, about the budget and dismissed them from their positions in

the Istanbul Central Administration. The Ottoman Government, which closely monitored the Constanza Congress and the actions of the communists in Anatolia, captured the Hunchak communists, especially Paramaz, who was assigned for assassination, after a six-month surveillance. The pursuit lasted until June 1914, after which arrests began to be made. The trials of 120 arrested communists were conducted within the legal framework, and the issued a death sentence for Paramaz and 20 of his friends and the fugitive Sabah Gülyan. On 9 June 1915, the sultans edict was issued and Paramaz and his friends were executed. After the verdict, Sabah Gülyan fled to the USA with the support of the committees.

The work titled "Yeridasart Turkiya (Young Turkey)", which constitutes the main subject of our article, was written by Sabah Gülyan. The first articles of the book were written in 1899 and then published in the 7th issue of the Hunchak newspaper in 1900 and the 1st, 2nd and 3rd issues in 1901. The articles in the Hunchak newspaper were combined and published in French in Paris in 1907 under the title "La Jeune Turquie". After some editing, it was republished in 1908 by Hunchak Publications in Armenian in Paris. The last edition of the work we are analysing is dedicated to Aram Açıkbaşyan, whose real name was Krikor Garabedian. It is one of the important points that the work was revised and finalised in the days when the Second Constitutional Monarchy was proclaimed.

The work entitled Young Turkey consists of 76 pages in Armenian and a 7-page English section titled "Armenians and the Eastern Question" added at the end of the main text, totalling 83 pages. The work consists of a total of 12 chapters with the titles Historical Outlook, The Origin of Young Turkey, The Concept and Programme of "Young Turkey", Parliamentary Turkey, Young Turkey Abroad, Young Turkey's Tendencies and Mithat's Constitution, Young Turkey's Historical Mistakes, The Real Structure and Foundation of Turkey, Armenia and Turkey, Ottomanism and Rightists, Turkey's General Welfare and Reform Problem, and the Armenian Question.

Sabah Gülyan, while evaluating the issues in his work, addressed the issues from an impartial point of view, without distancing himself from his Armenian identity and Hunchak affiliation. He aimed to address the general nature of the problems in and around Turkey and to reveal Turkey's attitude towards these problems. In his work, Gülyan concentrates on the process of change that the Ottoman Empire experienced in the 19th century, evaluates the 1830s, and focuses on the Tanzimat Edict, the Reform Edict and the proclamation of the Constitutional Monarchy, which he sees as important steps in the formation process of "Young Turkey". The years in which the Ottoman Empire entered into a process of great change and the new steps taken in the process were

evaluated positively and criticised from time to time. While discussing the transformation process of the Ottoman Empire, he also revealed the goals and shortcomings of the Young Turks in these processes. While Sabah Gülyan showed the soft and reconciliatory face of Armenians to the world in Europe and drew an intellectual portrait, he incited the committee centres to revolution and armed action. While archival documents and sources of the period reveal this dilemma, evaluating the events from only one side leads Turkish-Armenian relations to a dead end. While socialist writers characterise the Hunchak and Dashnak activists as intellectual rights-seekers, historians who evaluate historical events according to Ottoman archival records evaluate them as bloodshedders who provoked the innocent Armenian people, initiated the Turkish-Armenian conflict, to put it crudely. All these evaluations seem to be valid for Sabah Gülyan and his work titled Young Turkey.

Gülyan, who also includes the struggles of the Young Turks in his work, states that "The idea of autonomous Armenia, which is the vested right of the Armenian people, should be openly recognised and made one of the foundations of the Young Turks' struggle", which is important in terms of showing the real aims of the Hunchaks on the eve of the Second Constitutional Monarchy. According to Gülyan, each nation should build its own future within an autonomous and federative system. According to Sabah Gülyan, only in this way could the Ottoman Empire and the Young Turks build a successful system.